

ABC ODKRYĆ BIBLIJNYCH W QUMRAN NAD MORZEM MARTWYM (1947 – 1997)

W marcu 1948 r. John C. Trever z Amerykańskiej Szkoły Badań Orientalnych w Jerozolimie, badający starożytność odkrytych rękopisów, otrzymał list od profesora Albrighta, znakomitego archeologa biblijnego, o następującej treści: „Drogi Panie Trever, moje najserdeczniejsze gratulacje z okazji największego odkrycia rękopisów w dobie współczesnej! (...) z pewnością największego odkrycia rękopisów biblijnych! (...) i szczęśliwie nie może być najmniejszej wątpliwości o oryginalności zwojów!” Dzieje rękopisów i historia ich fascynującego odkrycia przeszło pięćdziesiąt lat temu prowadzą nas ku Pustyni Judzkiej w Izraelu, przenosząc do epoki międzytestamentalnej – dwa tysiące lat temu.

A, czyli historia zbląkanej kozy

W styczniu 1947 r. beduin z plemienia Ta'amireh, Muhammed edh Dhib (po arabsku „wilk”), szukał zbląkanej kozy na północnym brzegu Morza Martwego. Wśród skał, w stromym urwisku, dostrzegł otwór. Rzucił tam kamieniem, który rozłukł gliniane dzbany. Pasterz odkrył trzy pergaminowe zwoje owinięte w płótno. Tak właśnie dokonało się odkrycie zwojów w Qumran! Beduini zaferowali po pewnym czasie sprzedaż zwojów handlarzowi zabytków z Betlejem, a ten z kolei odsprzedał cztery z nich metropolicie Samuelowi z syryjskiego monasteru św. Marka w Jerozolimie (zwoje kosztowały ok. 100 dolarów). Inne trzy zwoje odkryte w grocie I zakupił w końcu 1947 r. prof. E. Lipa Sukeńnik, dyrektor Wydziału Archeologii Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie.

W styczniu 1948 r. otrzymał on do ekspertyzy zwoje metropolity Samuela, który – podobnie jak prof. Trever badający teksty w lutym 1948 r. – potwierdził odkrycie niebywałego skarbu archeologicznego. Wojna Izraela z krajami arabskimi na przełomie lat 1948/49 pozostawiła zachodni brzeg Jordanu, z grotami w Qumran, w zarządzie Jordanii, podobnie arabski sektor miasta Jerozolimy z Muzeum Rockefellera i Francuską Szkołą Biblijną (dominikanie).

Metropolita Samuel usiłował sprzedać cztery zwoje za astronomiczną sumę... miliona dolarów. W 1954 r., nie znajdując nabywców, zwoje zakupił dr Y. Yadin (syn Sukeńnika) za 250 tys. dolarów podczas pobytu na kolokwium naukowym w Ameryce. Zwoje

stały się dobrami kultury narodowej Izraela. Jednak Żydzi posiadali ich zaledwie siedem, reszta (w związku z wykopaliskami nad Morzem Martwym) należała do Jordanii.

Wykopaliska, prowadzone pod kierunkiem G. Lankestera Hardinga, dyrektora Departamentu Starożytności Jordanii i ojca Rolanda de Vaux, rektora dominikańskiej Szkoły Biblijnej (z pomocą Beduinów), rozpoczęto w listopadzie 1951 r. Do 1956 r. zakończono pięć kampanii wykopaliskowych w Khirbet Qumran i Ain Feshkha. Odkryto w Qumran jedenaście grot. W grocie IV znaleziono ok. 40 tys. pergaminowych fragmentów tworzących ponad pięćset różnych rękopisów, zaś w grocie III odkryto słynny „Zwój miedziany”. Dalsza penetracja Pustyni Judzkiej przez Beduinów przyniosła nowe odkrycia poza Qumran: grotty w Wadi Murabba'at (1952 r.), rękopisy bizantyńskie i arabskie w Khirbet Mird. Od roku 1960 do wykopalisk przystępują Żydzi, odkrywając „Grotę Listów” z II w. w Nahal Hever, rękopisy z I w. w Masadzie (1964 r.). Sytuację zmieniły dwa fakty: otwarcie w Jerozolimie tzw. Sanktuarium Księgi (specjalnego muzeum do przechowania i udostępniania zwojów znad Morza Martwego – 1965 r.) oraz „wojna sześciodniowa” w 1967 r., kiedy Izrael zajął Synaj (zachodni brzeg Jordanu), wzgórze Golan i arabską część Jerozolimy, Muzeum Rockefellera, z resztą przechowywanych tam rękopisów.

Od początku wykopalisk w 1951 r. do zbadania i publikacji ogromnego materiału rękopisów odkrytych w Qumran i okolicy o. de Vaux powołał międzynarodowy zespół uczonych, zwany Scroller Team, w składzie: absolwent KUL ksiądz Józef Tadeusz Milik (jedyne Polak),¹ M. Baillet i J. Starcky (Francuzi), F. M. Cross i P. W. Skehan (Amerykanie), J. M. Allegro i J. Strugnell (Anglicy) oraz Niemiec H. Hunzinger. Władze Izraela, po zmianie sytuacji w 1967 r., pozostawiły „Scroller Team” do publikacji tekstów. Pierwszym redaktorem oficjalnej edycji rękopisów w serii „Discoveries in the Judean Desert” od 1955 r. w Uniwersytecie Oksford został o. de Vaux (zmarł w 1971 r.), następnie został nim kolejny rektor Szkoły Biblijnej w Jerozolimie, o. Pierre Benoit (do 1984 r.), zastąpiony przez prof. J. Strugnella z Harvardu. Od 1990 r. publikacją rękopisów kieruje prof. E. Tov z Uniwersytetu Hebrajskiego (wspólnie z ks. prof. E. Puechem i prof. E. Ulrichem).

¹ Józef Tadeusz Milik – ur. 24 marca 1922 r. w Seroczynie (powiat Sokółów Podlaski) ukończył szkołę średnią w Liceum Bolesława Prusa i podjął studia w Seminarium w Warszawie w 1940 r. W październiku 1944 r. rozpoczął studia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w zakresie teologii, ukończone licencjatem w 1946 r. oraz paralelne studia z filologii polskiej. W 1946 r. posiadając wykształcenie teologiczne i znajomość języków starożytnych podjął dalsze studia w Rzymie na Papieskim Wydziale Nauk Biblijnych i w Instytucie Orientalistyki, które ukończył licencjatem z biblistyki z najwyższą oceną. Summa cum laude! Od przyjazdu do Jerozolimy rozpoczął publikację tekstów począwszy od fragmentów z Groty I odkrytych w Qumran i następnie dokumentów nieliterackich z Wadi Murrabba'at. Prof. Milik podjął prace nad organizacją, podziałem i klasyfikacją fragmentów rękopisów odkrytych w grotach Qumran, szczególnie z Groty IV. Aktywnie uczestniczył w wykopaliskach ekipy archeologów w Qumran, dolinie Buqei'a i w Petrze.

Od 1952 r. J. T. Milik był pracownikiem naukowym w Centre National de la Recherches Scientifiques w Paryżu, oddelegowanym do Francuskiej Szkoły Archeologicznej i Biblijnej w Jerozolimie dla studiów rękopisów znad Morza Martwego (do czasu emerytury w 1987 r.). W latach sześćdziesiątych podczas studiów w Rzymie poznał prof. Jolantę Żaluską, pracownika C.N.R.S. w Paryżu, wybitnego specjalistę średniowiecznych rękopisów. Od 1969 r. oboje mieszkają w Paryżu-Montparnasse. Powrót do Paryża pozwolił prof. Milikowi kontynuować badania w Bibliotece Narodowej. Współwydawca serii „Corpus Inscriptionum Semiticarum” publikującej epigrafię nabatejską (współ z ks. prof. J. Starckym z C.N.R.S., członkiem ekipy O. de Vaux).

Rok 1997 – Jubileusz odkryć w Qumran i pracy naukowej prof. Milika uhonorowano publikacją Jego „Bibliografii za lata 1945-1994” w opracowaniu dra M. Prokopa z Biblioteki Polskiej w Paryżu (III tom AKT Towarzystwa Historyczno-Literackiego 1996, s. 237-253. Bibliografia liczy ok. 260 publikacji naukowych w kilku językach).

Publikacja rękopisów, będąca w ostatnich latach przedmiotem kontrowersji, uległa przyspieszeniu. Od 1990 r. rozszerzono zespół badaczy (kilkudziesięciu uczonych z całego świata) oraz w 1993 r. udostępniono odbitki wszystkich rękopisów na mikrofilmach. Większość tekstów została opublikowana w serii „Oxford University” (od 1955 r.), tzn. rękopisy odkryte w grotach I – III oraz V – X. W latach 1980–90 publikacją objęto zwoje z groty IV i XI (depozyt rękopisów do publikacji przewidziano w br.). Warto podkreślić ogromne zasługi jedyne Polaka w „Scrollery Team” – prof. J. T. Milika, współwydawcy tomów: I (teksty z groty I), II (Groty Murrabba’at), III („Małe Groty” z Qumran) oraz VI (teksty grotty IV z Qumran).

B, czyli charakterystyka manuskryptów i rezultaty wykopalisk w Qumran

W jedenastu grotach Qumran odkryto ogółem ok. osiemset tekstów biblijnych (jedna czwarta całości) i niebiblijnych, w większości niekompletnych (jedenaście zwojów pełnych z grotty I i XI oraz Zwój Świątyni). Teksty spisano w większości po hebrajsku, częściowo po aramejsku, nieliczne fragmenty po grecku, na zwojach pergaminowych i papierusowych. Teksty biblijne stanowią czwartą część wszystkich rękopisów (ok. 200) i są datowane na okres III w. przed Chr. (do 68 r. po Chr.). Spisano je pismem kwadratowym (hebrajskim), niekiedy alfabetem fenickim (np. Tetragram, IHWH). Najlepiej zachowanym zwojem jest rękopis Księgi Izajasza z grotty I oraz zwój Księgi Psalmów z grotty II. Do najstarszych natomiast należy zwój Księgi Wyjścia z grotty IV, datowany na ok. 250 przed Chr. W Murrabba’at zaś odkryto fragmenty Pięcioksięgu i Dwunastu Proroków Mniejszych. Ogromne znaczenie mają także odnalezione tłumaczenia tekstów Starego Testamentu: na grecki i aramejski (tzw. Targumy) oraz literatura apokryficzna (księgi spoza kanonu Starego Testamentu), np. księga Henocha, datowana przez Milika na V w. przed Chr.

Teksty niebiblijne przypisuje się esseńczykom, tworzącym jeden z odłamów ówczesnego judaizmu, zamieszkujących w Qumran. Pisma te można podzielić na kilka grup: komentarze do ksiąg biblijnych (tzw. peszery) i pisma doktrynalne (np. „Reguła Zrzeszenia”, „Dokument damasceński”, „Reguła wojny”, „Zwój Świątyni”) oraz hymny i teksty liturgii esseńskiej (modlitwy i błogosławieństwa).

Wyjątkami są teksty odkryte w grocie XI (Zwój świątyni, jako najdłuższy – 8,75 m) i w grocie III (Zwój miedziany, odczytany w 1962 r. przez Milika, zawierający 64 miejsca ukrycia skarbu złota i srebra o wadze 160 ton). Rękopisy znad Morza Martwego są przechowywane w Sanktuarium Księgi w Jerozolimie, zaś część jordańska w Muzeum Archeologicznym w Ammanie (Zwój miedziany). Wykopaliska potwierdziły najstarsze ślady konstrukcji w VIII w. przed Chr., osada zaś została opuszczona w 68 r. po Chr. Odkryto dwie fazy osadnictwa i zrekonstruowano plan ruin, wyróżniając: dziedziniec centralny, wieżę, izby mieszkalne, liczne zbiorniki wodne, skryptorium oraz nekropolie z ok. 1220 grobami. W 1993 r. Urząd Starożytności Izraela podjął szeroki program wykopalisk na Pustyni Judzkiej, z udziałem szesnastu ekip archeologicznych.

C, znaczenie i wartość rękopisów odkrytych nad Morzem Martwym (Qumran)

Do czasu odkryć w Qumran dysponowano rękopisami hebrajskimi (kodeksy średniowieczne z Aleppo i Leningradzki, datowane na X wiek). Odkryto teksty pism z Biblii greckiej (Septuaginta) i niekanoniczne apokryfy, których studia ułatwiły lekturę i egzegezę Pisma Świętego. Manuskrypty z Qumran wzbogaciły znajomość tła historyczno-religijnego Nowego Testamentu i rozwinęły badania w zakresie języka oraz teologii Nowego Testamentu. Problematyka relacji essenizmu i chrześcijaństwa przyniosła bogatą literaturę naukową. W pismach z Qumran nie ma jednak żadnej wzmianki o Janie Chrzcicielu lub Jezusie z Nazaretu.

Dariusz Długosz